

Maria KALCZYŃSKA

WŁADYSŁAW DĄBROWSKI (1884–1970) – MISTRZ SZTUKI KSIĄŻKI, SPOŁECZNIK I PATRIOTA W PARYŻU¹

Na dzieje polskiej kultury, a szczególnie historii szeroko rozumianego stanu książki polskiej za granicą, znamienny wpływ miały losy wielu osób, wśród których trzeba wyróżnić drukarzy, księgarzy, wydawców, introliigatorów i bibliofilów związanych ze środowiskami emigracyjnymi, w tym także osiadłych w Paryżu. W XIX w. wśród pracowników tych byli znani powszechnie bibliotekarze: Karol Sienkiewicz², Feliks Wrotnowski³, Aleksan-

¹ Referat został przedstawiony na posiedzeniu Komisji Historii Nauki PAU w dniu 16.01.2008 r. Autorka dziękuje osobom obecnym na zebraniu za cenne uwagi, które wykorzystana przy redakcji tekstu. Jednocześnie informuje, że w końcu 2008 r. ukazała się praca zwarta pt.: *W. Dąbrowski (1884–1917). Karta do zapomnianej biografii emigracyjnego społecznika i wielkiego miłośnika książki w Paryżu*, Kraków: PAU 2008. Temat, którego się podjęłam, jest przyczynkiem do opisania dziejów pracowników książki polskiej za granicą, a głównie we Francji. Zapoczątkował tego typu badania nieżyjący już prof. Andrzej Kłossowski, który swoimi dokonaniem wytyczył drogę innym naukowcom. Materiały, które autorka prezentuje, pochodzą ze spuścizny po W. Dąbrowskim, zdeponowane w Archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu. Zebrane zostały podczas miesięcznego pobytu w 2007 r., dzięki stypendium naukowemu im. Marii Zdziarskiej-Zaleskiej. Ilustracje do tekstu będą dołączone do książki na płycie CD.

² K. Sienkiewicz (1793–1860) – historyk, publicysta, bibliotekarz. W latach 1819–1823 pełnił funkcję bibliotekarza w bibliotece J. A. Czartoryskiego w Puławach. W 1839 r. objął stanowisko sekretarza Rady Bibliotecznej Biblioteki Polskiej w Paryżu, do 1854 r. kierował Biblioteką. Por.: *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, Warszawa 1972, s. 816.

³ F. Wronowski (1803–1871) – publicysta, kartograf, bibliotekarz. Od 1832 r. przebywał w Paryżu. W latach 1854–1860 kierował Biblioteką Polską. Por.: W. Mickiewicz, *Biblioteka Polska w Paryżu*, „Przegląd Biblioteczny” 1908, s. 12; *Słownik Pracowników Książki...*, s. 990.

der Jełowicki⁴, oraz księgarze: Eustachy Januszkiewicz⁵, Karol Królikowski⁶ i Władysław Mickiewicz⁷.

W późniejszym czasie do grona pracowników książki polskiej w Paryżu dołączyli: Stanisław Lam – prowadzący w latach 1945–1965 wydawnictwo Księgarni Polskiej w Paryżu przy Boulevard Saint Germain⁸, Franciszek Prochaska – artysta, grafik, właściciel oficyny typu private Press⁹, małżeństwo Romanowiczów – w latach 1946–1993 prowadzące księgarnię nakładową „Libella”¹⁰ oraz inni opi-

⁴ A. Jełowicki (1804–1877) – działacz emigracyjny, publicysta, księgarz, nakładca. Od 1832 r. przebywał w Paryżu. Od 1838 r. prowadził Bibliotekę Polską w Paryżu. Głównie jednak zajmował się działalnością wydawniczą i księgarską. Wydał wiele dzieł, m.in. Mickiewicza, prasę emigracyjną, pisma ulotne, kalendarze. W 1838 r. wstąpił do seminarium, w 1841 r. został wyświęcony na księdza, został przełożonym PMK w Paryżu. Por.: A. Jełowicki, *Moje wspomnienia*, Paryż 1839; M. Straszewska, *Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840*, Warszawa 1970, s. 194–198; *Słownik Pracowników Książki...*, s. 375.

⁵ E. Januszkiewicz (1805–1874) – działacz emigracyjny, współwłaściciel księgarni i drukarni nakładca. Od 1832 r. przebywał w Paryżu. Prowadził księgarnię i wydawnictwo polskie (1833–1842). Należał do Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, wchodził w skład Rady Bibliotecznej Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Rady Szkoły Polskiej w Batignolles. Por.: A. F. Grabski, *Z dziejów księgarstwa polskiego w Paryżu*, „Roczniki Biblioteczne” 1960, s. 151–207; A. Kłossowski, *Historia księgarni polskiej w Paryżu*, „Roczniki Biblioteczne” 1966, s. 505–528.

⁶ K. Królikowski (1806–1871) – działacz emigracyjny, drukarz, księgarz nakładca. Od 1839 r. mieszkał w Paryżu, właściciel księgarni katolickiej, wydawał prace autorów emigracyjnych, ogłaszał katalogi, niósł pomoc emigrantom polskim. Por.: *Słownik Pracowników Książki...*, s. 473.

⁷ A. Kłossowski, *Ambasador książki polskiej w Paryżu Władysław Mickiewicz*, Wrocław 1971.

⁸ S. Lam (1891–1965) – wydawca, redaktor, publicysta. Od 1944 r. w Paryżu, prowadził wydawnictwo Księgarni Polskiej, edycje poezji i prozy polskiej, słowniki, antologie i poradniki literackie, encyklopedie. Por. szerzej: *Słownik Pracowników Książki...*, s. 495–496.

⁹ F. Prochaska (1891–1972) – artysta, grafik, malarz, wydawca. Założył w 1949 r. i prowadził do 1972 r., najpierw w Paryżu, a później w Aix-en-Provence oficynę typu private press. Ręcznie składał, ilustrował (najczęściej drzeworytami) i *antiquo modo* odbijał w nakładach zaledwie 100–200 egz. druki bibliofilskie. W sumie wydał 6 książek, m.in. *Młyn w Nadolniku* Aleksandra Janty (1949), *Intimité de l'île Saint-Louis* Alberta Serstevensa (1954), *18 coplas* Jana Brzękowskiego (1959) i *Wiersze zebrane* Zygmunta Lubicz-Zaleskiego (1969). Por.: A. Kłossowski, *Franciszek Prochaska, bibliofil i artysta drukarz we Francji*, „Roczniki Biblioteczne” 1983, R. 27, z. 1/2, s. 317–345; tenże, *Franciszek Prochaska i jego pięknodruki*, „Bibliofil” (Łódź), jesień 1987 s. 2–3; tenże, *Bibliofilstwo polskie za granicą...*, s. 61; tenże, *Polskie private i small presses na obczyźnie*. W: *Kultura skupisk polonijnych. Materiały z III sympozjum naukowego, Warszawa, 12 i 13 maja 1988 r.*, Warszawa 1994, s. 117–150.

¹⁰ Małżeństwo Kazimierz i Zofia Romanowicze prowadzili księgarnię Libella oraz Galerie Lambert w Paryżu w latach 1946–1993. Wspólnie z Władysławem Wantułą ok. 1953 r. prowadzili wydawnictwo płytowe „Pavillon Record Company”, a ponadto wydawnictwo książkowe Libella, które w 1956 r. wydało książki Zofii Romanowiczowej *Baska i Barbara* oraz założona w 1959 r. Instytucje te działały na wyspie św. Ludwika przy ul. św.

sani m.in. w literaturze przedmiotu przez doskonałego znawcę problematyki, wspomnianego przeze mnie, A. Kłossowskiego¹¹.

Dotychczasowa wiedza na temat Władysława Dąbrowskiego jest niewielka, a był on przecież znanym kolekcjonerem, doskonałym introligatorem i oddanym sprawie polskiej społecznikiem wśród kolonii polskiej we Francji w latach 1913–1970. Dzięki spuściźnie rękopiśmiennej znajdującej się w archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu, biografia Dąbrowskiego może być obecnie uzupełniona o wiele interesujących faktów dotyczących także znamion sytuacji społeczno-kulturowej emigracji polskiej w Paryżu z okresu międzywojennego i powojennego, a konkretnie lat 1913–1970 – tj. prawie 60-letniej historii jego obecności we Francji.

Na początku 2008 r. mija 95 lat od daty jego przyjazdu do Paryża i 124 lata od dnia jego urodzin.

Karta do biografii

Władysław Dąbrowski pochodził z rodziny o patriotycznych i społecznikowskich tradycjach. Urodził się 15 stycznia 1884 r. na Lubelszczyźnie. Miał siostrę Zofię i kilku braci, z których prawdopodobnie Antoni (1887–1968) był znanym księgarzem paryskim, zajmującym się handlem książką w prowadzonej przez siebie firmie IGNIS (1947–1951)¹²; o Henryku, Stanisławie i Józefie brak bliższych danych.

Jako młodzieniec Władysław brał udział w akcji niepodległościowej, z powodu której musiał opuścić teren rodzinnej Lubelszczyzny, potem przebywał w różnych miastach Polski. Uczył się we Lwowie, gdzie w latach 1905–1908 pobierał nauki w wieczorowej szkole przemysłu artystycznego, w tym też czasie był członkiem tamtejszego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół¹³.

Po zdobyciu specjalizacji introligatora wyjechał za granicę w celu dalszego dokształcenia się w tym zawodzie. Zatrzymał się kolejno w Pradze czeskiej i Ge-

Ludwika pod numerem 12 (i 14), w pobliżu Hôtelu Lambert i Biblioteki Polskiej. Por.: *Libella. Galerie Lambert. Szkice i wspomnienia*, oprac. i red. M. A. Supruniuk, Toruń, 1997. Zofia Romanowiczowa z domu Górka (ur. 18 października 1922 r. w Radomiu), polska pisarka i tłumaczka. Współpracowała z „Kulturą”, W 1964 r. otrzymała Nagrodę Fundacji im. Kościelskich. Kazimierz Romanowicz (ur. 1916), księgarz, wydawca, twórca w latach 1946–1996 jednego z ważniejszych ośrodków emigracji polskiej na obczyźnie po II wojnie światowej. Por.: R. Gorkczyńska, *Portrety paryskie*, Kraków 1999.

¹¹ Por.: A. Kłossowski, *Książka polska na obczyźnie*, Toruń 2003, szczególnie rozdział: *Książka polska we Francji*, s. 167–245. Autor wymienia i opisuje liczne instytucje książki działające w Paryżu od końca XIX w. do końca lat 80. XX w.

¹² Biblioteka Polska w Paryżu (dalej: BPwP), Spuścizna W. Dąbrowskiego (dalej: WD), Akc. 5178, 5245, 6688.

¹³ *Słownik Pracowników Książki...*, s. 164.

newie, gdzie w latach 1908–1912 zdobywał doświadczenie rzemieślnicze u tamtejszych mistrzów inkrustacji¹⁴. Od czerwca 1913 r. zamieszkał na stałe w Paryżu, dokąd wyjechał w celu dalszej nauki introligatorstwa i być może z myślą o połączeniu się ze swoim bratem. W stolicy Francji nawiązał kontakt z kołem polskiej młodzieży akademickiej i z tamtejszym towarzystwem Sokół i harcerstwem polskim oraz z innymi organizacjami kulturalno-społeczno-emigracyjnymi. Jeden z jego przyjaciół tak pisał o jego oddaniu sprawom polskim: „Mistrz W. Dąbrowski jest jednym z seniorów kolonii polskiej, a zarazem jednym z młodszych duchem i najruchliwszych społeczników emigracyjnych. Nie ma chyba towarzystwa, do którego by nie należał, nie ma zebrania, które by opuścił, a najbliższymi są mu «Sokół», którego jest prezesem”¹⁵.

Dąbrowski był także członkiem wielu polskich komitetów społecznych i narodowościowych. Angażował się m.in. w prace Komitetu Budowy Pomnika ku czci poległych we Francji Polaków w latach 1914–1918¹⁶. Organizował akademię ku czci Juliusza Słowackiego (12.06.1927), m.in. współpracował z Komitetem Obywatelskim sprowadzenia do kraju prochów tego wieszczka¹⁷. Nigdy jednak nie związał się z żadną opcją polityczną, pozostawał na uboczu wielkiej polityki. Wolał skupiać się na pracy społecznej oraz zdobywaniu jak najlepszego doświadczenia zawodowego. Dąbrowski, jako rzemieślnik – introligator – włączył się w życie polskiego środowiska rzemieślniczego w Paryżu¹⁸. Z jego to współinicyjatywy w 1932 r. podjęto wysiłki do zawiązania organizacji, która zajęłaby się obroną interesów zawodowych, prawnych, narodowych i moralnych polskich pracowników rzemiosła. Tak doszło do powołania 20 marca 1932 r. Stowarzyszenia Wytwórców Polskich w Paryżu. Polscy rzemieślnicy mogli łatwiej nawiązać kontakty z pokrewnymi organizacjami francuskimi i krajowymi. Jak się uważa, była to jedna z pierwszych organizacji zawodowych, jaka powstała wśród wychodźstwa polskiego we Francji. Przyczyniła się ona także do inicjowania wielu akcji społecznych, propolskich i narodowościowych¹⁹. W składzie pierwszego za-

¹⁴ Niestety, na ten temat w spuściźnie paryskiej W. Dąbrowskiego nie znaleziono żadnych bliższych danych.

¹⁵ Por. szerzej: B. Przegaliński, *Bibliofile polscy w Paryżu*, „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu” 1952, nr 9, s. 9–10.

¹⁶ W spuściźnie odnajdujemy druczek przedstawiający projekt pomnika z podpisem „Hymne de Gloire” – inauguracja 21 maja 1921 r. W uroczystym odsłonięciu udział wzięła m.in. Suzanne d’Olivera Jackowska (śpiew). Por.: BPwP, WD, Akc. 4049.

¹⁷ BPwP, WD, Akc. 5259.

¹⁸ Jak wynika z danych, poczynając już od przełomu XIX i XX w., we Francji w grupie wychodzącej byli także rzemieślnicy polscy. Wśród nich wymienieni są m.in.: ogrodnicy, kuźnierze, stolarze artystyczni, krawcy, fryzjerzy. Przybywali do Francji w celu zarobkowym i doskonalenia swej sztuki zawodu. Por.: W. Śladkowski, *Emigracja polska we Francji 1871–1918*, Lublin 1980, s. 29–30.

¹⁹ BPwP, WD, Akc. 3768.

ządu jako wiceprezes figurował W. Dąbrowski²⁰. Organizacja rozpowszechniła się bardzo szybko na całą Francję, skupiając wielu polskich rzemieślników.

Z chwila wybuchu II wojny światowej stowarzyszenie zawiesiło swoje działania.

Dąbrowski w tym czasie nie pozostał na uboczu wydarzeń polityczno-społecznych, lecz czynnie włączył się w różne akcje patriotyczne. W tym okresie działał w harcerstwie polskim we Francji, w latach 1937–1940 pełnił obowiązki sekretarza koła Przyjaciół Harcerskiej Drużyny im. T. Kościuszki w Paryżu. Zajmował się m.in. organizacją uroczystego Walnego Zjazdu Związku Harcerstwa Polskiego we Francji – 27.06.1937 r.²¹ Brał także udział w licznych zbiórkach na rzecz szerzenia oświaty polonijnej w Paryżu.

Związki Dąbrowskiego z sokolstwem i harcerstwem polskim wykształciły w nim poczucie odpowiedzialności patriotycznej, umiejętność działań zespołowych i aktywność społeczną. Jak wynika z przejranych dokumentów, chętnie uczestniczył w różnych pracach organizacyjnych, szkoleniu młodzieży, popularyzacji kultury i tradycji polskiej na terenie Paryża.

Po II wojnie światowej należał do Komitetu Porozumiewawczego Organizacji Wolnych Polaków w Paryżu, przygotowywał m.in. odezwy z okazji uroczystości patriotycznych, m.in. święta 3 Maja²² i dziewiątej rocznicy Powstania Warszawskiego w 1953 r.²³

Dąbrowski działał aktywnie jako prezes Komitetu Wyborczego Polaków Naturalizowanych we Francji. Z jego ramienia organizował cykliczne wykłady i pogadanki, szczególnie interesowała go tematyka polonijno-emigracyjna²⁴.

Włączał się w liczne akcje jedności narodowej, m.in. podpisał protest i brał udział w manifestacji przeciwko prześladowaniu Kościoła w Polsce i uwięzieniu prymasa Stefana Wyszyńskiego²⁵.

²⁰ 20 marca 1932 r. powołano w Paryżu Stowarzyszenie Wytwórców Polskich. W posiedzeniu inauguracyjnym udział wzięli red. B. Przegaliński, który zaprezentował temat: „Znaczenie organizacji gospodarczej dla Wychodźstwa Polskiego we Francji”. Jak wynika z dokumentacji, przyjęto statut organizacji oraz powołano komitet organizacyjny, w skład którego weszli: W. Dąbrowski – inkrustacja artystyczna, A. Leszek – mistrz kuśnierski, T. Nowak – mistrz szewski, St. Smoleński – elektrotechnik, A. Sobieski – dziennikarz.

BPwP, WD, Akc. 3768 i 4050.

²¹ Program obchodów był bardzo uroczysty, rozpoczął się mszą św. w kościele polskim, odprawioną przez ks. dr. Kuczyńskiego, odśpiewano także hymn narodowy, wygłoszono liczne przemówienia okolicznościowe na temat łączenia w pracy czynników religijnych i narodowych, honoru Polaka-harcera na obczyźnie. Potem odbyło się spotkanie w Ognisku Polskim na rue Lamande, udział brał także – ambasador Juliusz Łukaszewicz. BPwP, WD, Akc. 4050.

²² BPwP, WD, Akc. 5259.

²³ BPwP, WD, Akc. 5259.

²⁴ BPwP, WD, Akc. 4049.

²⁵ „Wolni Dziennikarze Polscy we Francji wzywają wszystkich Polaków w Paryżu i okolicy do wzięcia udziału w publicznym proteście przeciwko prześladowaniu Kościoła Katolickiego w Polsce i aresztowaniu Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego. Manifestacja

Corocznie organizował także gwiazdki dla dzieci polskich we Francji, usilnie i skutecznie zabiegał o otwarcie Domu Polskiego w Paryżu. Dąbrowski związany był także z instytucjami książki, wśród nich szczególnie bliskie było mu Towarzystwo Przyjaciół Książki w Paryżu.

„Towarzystwo to – jak podkreślali jego założyciele – stało się pożyteczną placówką kulturalną i społeczną, która stanowi pożądane uzupełnienie poczynań oficjalnych. A jest placówką społeczną i niezależną, tzn. opierającą swój byt na funduszach społecznych i bezinteresownej pracy społecznej. [...] Pragniemy na wzór starych stowarzyszeń emigracyjnych służyć sprawie ogólnej na tym ściśle określonym, ale ważnym odcinku, jakim jest sprawa książki polskiej za granicą”²⁶.

Współpracując z tym towarzystwem Dąbrowski rozbudzał swoje zainteresowania bibliofilskie i zgłębiał zdolności introligatorskie²⁷. Fach introligatora przyczyniał się do ugruntowania jego pozycji społecznej, pozwalał mu także godnie żyć, jak również wspomagać datkami wielu mniej zamożnych Polaków w Paryżu. Introligatorstwo łączył zawsze ze sztuką umiłowania idealnie pięknej książki.

W tym zakresie zdobyta wcześniej fachowa wiedza i społeczne doświadczenie zdecydowały o tym, że Dąbrowski uprawiał to rzemiosło do końca życia. Zajmował się także inkrustatorstwem artystycznym oraz rzeźbą w drzewie, fotografią i malarstwem. Z biegiem czasu stał się jednym z bardziej cenionych polskich artystów-introligatorów w Paryżu.

W środowisku paryskim uchodził także za wytrawnego bibliofila²⁸, o czym świadczył jego bogaty księgozbiór, obejmujący głównie polonika, wśród nich było wiele białych kruków, m.in. rękopisy, autografy znanych osób i stare druki. Posiadał książki z dedykacjami wybitnych postaci: marszałka Foscha, C. Clemenseau, Romain-Rollanda, z którymi był w bliskich kontaktach. Cenne druki pozyskiwał, kupując je u paryskich bukinistów, na aukcjach antykwarskich lub otrzymywał w prezencie od znajomych i przyjaciół.

Zawsze wszystkie dzieła oprawiał bardzo starannie w swoim warsztacie i przechowywał w domowej prywatnej kolekcji. Jego przyjaciele wielokrotnie podkreślali, że „ktokolwiek odwiedził jego kawalerskie mieszkanie w Paryżu,

odbędzie się 11.10. 1953 r. Udział jest patriotycznym obowiązkiem każdego prawdziwego Polaka”. Por.: BPwP, WD, Akc. 4049.

²⁶ „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Książki” 1948, nr 6, s. 7.

²⁷ Towarzystwo powstało w 1924 r. – przerwa od 1930 r., w związku z wyjazdem do Polski jego członków, także prezesa i założyciela Kaczorowskiego. Dopiero w 1939 r. wznowiono prace towarzystwa – 1 zebranie – styczeń 1940 r. Stan wojenny znowu przerwał działalność do 19 stycznia 1946 r. Por.: „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu” 1946, nr 1.

²⁸ *Słownik Pracowników Książki...*, s. 164.

ten został uderzony widokiem ogromnej ilości książek, którymi obłożone były wszystkie ściany i podłogi do sufitu²⁹.

Jako zawodowy bibliofil i kolekcjoner posiadał dwa ekslibrisy. Pierwszy – wg rysunku Konstantego Brandla³⁰ – wyobrażał otwartą księgę, na tle której widniało słońce promieniujące i krajobraz górski z sentencją: *Ad excela semper ad optima* (od najwyższych zawsze do najlepszych) i był przeznaczony dla darów krajowych. Drugi – Franciszka Prochaski³¹ – przedstawiał Dąbrowskiego przy pracy, z symboliką Warszawy – syrenką i Paryża – łodzią; przeznaczony był dla zbiorów innych.

Na wielu fotografiach, jakie zostawił po sobie, widzimy Dąbrowskiego przy pracy w swoim pokoju, który wypełniały liczne regały z ciasno zastawionymi książkami, na ścianach wisiały pokaźne ryciny, wytrawne dzieła sztuki malarzkiej. Na biurku znajdował się podręczny warsztat introligatorski. W pudłach piętrzyły się fachowe narzędzia: dłutka, radełka, cążki, cyrkle itp. Mistrz z wielką wprawą oklejał grzbiety książek, zaznaczał miejsca do wykonania tłoków na oprawie, kleił, zszywał, zdobił, tłoczył wymyślne napisy i ornamenty. Spod jego ręki wyszły m. in. księgi ofiarowane przez rząd francuski królowi angielskiemu, albumy dla marszałka J. Piłsudskiego, prezydenta I. Mościckiego, generała D. D. Eisenhowera, prezydenta H. Trumana oraz Ojca Świętego. Z wieloma osobami był osobiście zaprzyjaźniony³².

Jak wspominają jego przyjaciele, był człowiekiem bardzo towarzyskim, chętnie spotykał się ze znajomymi, lubił także zapraszać gości do swego paryskiego mieszkania. W jednym z opracowań możemy przeczytać: „Interesujące były zebrania u W. Dąbrowskiego artysty – introligatora (w rodzaju krakowskiego R. Jahody³³). Dąbrowski mieszkał i prowadził swą pracownię w solidnej mieszczańskej dzielnicy, opodal kościoła ST. Philippe de Roule na ulicy – rue d'Artois³⁴”.

Można przy tym śmiało rzec, że Dąbrowski uchodził za miłośnika wielu dziedzin sztuki. Właściwie nie było takiej – której by nie poświęcał swego czasu. Lubił muzykę klasyczną, fotografię, teatr, operę, film. Był stałym uczestnikiem koncertów polonijnych, premier operowych i teatralnych oraz pokazów filmowych i wer-

²⁹ B. Przegaliński, *Bibliofile polscy...*

³⁰ K. Brandel (1880–1970) – malarz, grafik książkowy. Od 1903 r. mieszkał w Paryżu. Specjalizował się w akwafortcie i suchorycie, drzeworycie książkowym. Wykonał ponad 40 znaków książkowych dla wybitnych bibliofilów polskich. Por. szerzej: *Słownik Pracowników Książki Polskiej. Suplement*, Warszawa 1986, s. 27–28. We wrześniu 2001 roku utworzono w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu Gabinet Konstantego Brandla.

³¹ Por. przypis 9.

³² Z. Kolankowski, *Paryż i polscy bibliofile (fragment wspomnień z lat 1946–1948)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” XX: 1988, s. 349–361.

³³ R. Jahoda (1862–1947) – introligator krakowski. Specjalizował się w oprawach artystycznych, podejmował się także prac renowacyjnych. Jako pierwszy w kraju zastosował do opraw w 1921 r. wyklejki batikowe. Por.: *Słownik Pracowników Książki...*, s. 355.

³⁴ Z. Kolankowski, *Paryż i polscy bibliofile...*, s. 349–361.

nisaży. Nie da się ukryć, że Paryż sprzyjał zawsze osobom lubiącym życie kulturalne, miasto uchodziło bowiem za europejską stolicę wszelakich muz. Tutaj także, szczególnie w okresie międzywojennym, zjeżdżali się artyści polscy na rozmaite pokazy, wernisaże i koncerty – ulokowała się bohema artystyczna i literacka³⁵. Dąbrowski także korzystał chętnie z wielu tamtejszych imprez i wydarzeń kulturalnych. W jego bogatej spuściźnie możemy znaleźć ślady przyjaźni z artystami sceny francusko-polskiej. Najtrwalsza znajomość zawiązała się z Suzanną d'Olivera Jackowską – światowej sławy śpiewaczką operową z Monte Carlo, którą zapraszał do udziału w polonijnych spotkaniach. Wydaje się, że piękna Suzanna nie była mu obojętna, wiadomo, że doszło między nimi do głębszej znajomości. Dowodem tego mogą być m.in. zachowane szkice portretowe, korespondencje oraz liczne dokumenty osobiste z życia i pracy tej aktorki, jak również notatki ze wspólnego pobytu na Lazurowym Wybrzeżu³⁶. Jak wynika jednak z jego spuścizny, Dąbrowski do końca życia pozostał kawalerem. Jako mistrz rozlicznych sztuk, posiadał także zdolności graficzno-malarskie, wielokrotnie sam opracowywał wzory zaproszeń, plakatów i informatorów polonijnych. Organizował gale i uroczystości międzynarodowe, w tym także pielgrzymki i uroczystości patriotyczne w Paryżu.

Interesował się fotografią, dziedziną sztuki rozwijającą się bardzo intensywnie po II wojnie światowej. Okazał się doskonałym znawcą światła i cienia, szczególnie w postrzeganiu pejzaży i portretowaniu osób z wykorzystaniem barwy³⁷.

Dąbrowski znany był także jako przyjaciel bibliotek polskich, dawał wielokrotnie upust swoim pasjom bibliofilsko-literackim, udzielając się w pracach Towarzystwa Historyczno-Literackiego, którego był wieloletnim członkiem. W dokumentacji archiwalnej Biblioteki Polskiej w Paryżu odnajdujemy dane świadczące o jego uczestniczeniu w różnych uroczystościach ku czci osób związanych m.in. z instytucjami książki polskiej w Paryżu (Mickiewicz, Słowacki, Norwid).

Jak już powiedziano, był człowiekiem niezwykle ofiarnym i czynnym. Na wieść o zniszczeniach wojennych, jakie poniosły liczne biblioteki w Polsce oraz utracie części zbiorów przez Bibliotekę Polską w Paryżu, pośpieszył natychmiast z doraźną pomocą. Zdecydował rozdysonować znaczną część swojej cennej kolekcji poloników instytucjom bibliotecznym, które jego zdaniem będą dobrze strzec powierzonych im skarbów narodowego dziedzictwa.

Należy zauważyć, że Biblioteka Polska w Paryżu została obdarowana przez mistrza Dąbrowskiego bardzo hojnie. Z jego donacji odziedziczyła w sumie ponad 1, 5 tys. różnych dzieł, wśród których były druki, rękopisy, grafika, kartogra-

³⁵ Towarzystwo Miłośników Sceny Polskiej wystawiało wówczas *Chłopów* W. Reymonta, w oprac. Jerzego Zawiejskiego (5.01.1930) w siedzibie Teatru Polskiego w Paryżu, przy 63 rue de Grenelle Paris 7, następnie pokazano *Sędziów* St. Wyspiańskiego (19.01.1930) oraz *Okrężne* T. Korzeniowskiego. BPwP, WD, Akc. 4049.

³⁶ Korespondencja, wycinki prasowe, fotografie, szkice, papiery osobiste, także dotyczące kariery zawodowej artystki: BPwP, WD, Akc. 4047, Akc. 4048.

³⁷ Por.: BPwP, WD, Akc. 4051.

fia, rzeźby, medale oraz inne. W zbiorze druków znalazły się liczne białe kruki, m.in.: *Statuta Ducatus Masoviae*, Kraków 1541, Blaise Vigenere, *Les Chroniques et Annales de Pologne*, Paryż 1573, Pufendorff, *De rebus a Carolo Gustavo [...] gestis commentariorum libri septem*, Norymburga 1696, Łukasz Gołębiowski, *Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych*, Warszawa 1830³⁸.

W jednym z listów, jakie Dąbrowski kierował do prezesa TH-L, czytamy:

„Wielce Szanowny Panie Prezesie,

Pozwalam sobie złożyć w darze dla zbiorów Towarzystwa H-L następujące przedmioty: biust w brązie A. Mickiewicza przez Wł. Oleszczyńskiego³⁹, wykonany w Paryżu w 1856 r.; Herb Polski i Litwy wykonany haftem z aplikacją prawdopodobnie z pierwszych lat Wielkiej Emigracji, oprawny w czarne ramy pod szkłem; Medalion Bronisława Zaleskiego z profilu odlew gipsowy, utwierdzony na drzewie, obity zielonym aksamitem; Medale polskie z czasów Wielkiej Emigracji, odlane w brązie, 5 sztuk dla zbioru medali T-H-L; Kilka druków ulotnych z okresu manifestacji warszawskich z 1861/62; Komplet 10-go wydania Encyklopedii Powszechnej Orgelbranda.

Proszę przyjąć Szanowny Panie Prezesie wyrazy mego prawdziwego poważania (W. Dąbrowski)⁴⁰.

Dąbrowskiego zawsze łączyły ściśle powiązania z ojczyzną, nie mógł pozostać obojętny wobec strat wojennych poniesionych przez kulturę polską. Już w 1947 r. do bibliotek większych miast Polski napłynęły z Paryża pierwsze dary cennych książek. W jednym ze wspomnień tak napisano o tym fakcie: „Podczas zbiórki książek dla odbudowujących się w Polsce bibliotek Mistrz Dąbrowski ofiarował, na ręce St. P. Koczorowskiego, w 1947 r. – 63 skrzynie książek, broszur

³⁸ B. Przegaliński, *Bibliofile polscy...*

³⁹ Władysław Tomasz Kazimierz Oleszczyński (1807–1866) – polski rzeźbiarz, medalier i grafik. W latach 1826–1829 uczył się w Ecole des Beaux-Arts w Paryżu (P. J. David d’Angers (rzeźba) i N. Tiolier (medalierstwo)). Pod koniec studiów Oleszczyński wykonał m.in. posąg cara Aleksandra I oraz – na zamówienie Warszawskiego Towarzystwa Naukowego – medal Kopernika z okazji odsłonięcia pomnika astronoma w Warszawie. Brał udział w powstaniu listopadowym, po jego upadku udał się na emigrację. Kolejne 25 lat życia spędził w Paryżu, gdzie stał się głównym rzeźbiarzem Wielkiej Emigracji. Wykonał szereg pomników i nagrobków przedstawicieli polskiego środowiska emigracyjnego, m.in. Maurycyego Mochnackiego w Auxerre, Michała Ludwika Paca w Smyrnie, Juliana Ursyna Niemcewicza i Karola Kniaziewicza w Montmorency, Juliusza Słowackiego na paryskim Montmartre, Klementyny z Tańskich Hoffmanowej na Père-Lachaise w Paryżu. Był także twórcą wielu statuetek portretowych (m.in. Niemcewicza, Mickiewicza, Józefa Hoene-Wrońskiego), wykonywał odlewane w brązie medaliony portretowe (Słowackiego, Mickiewicza, Bohdana Zaleskiego, Augusta Cieszkowskiego, Henryka Dembińskiego) oraz medale (m.in. króla Francji Ludwika Filipa I). Miał w dorobku ponadto dekoracje, m.in. dla paryskiego kościoła St. Marie Madeleine, wykonał grupę rzeźb z patronką parafii, a dla mauzoleum Napoleona u Inwalidów serię alegorycznych posągów. Był autorem szeregu artykułów o sztuce. Por.: D. Kaczmarzyk, *Władysław Oleszczyński*. W: *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXIII, 1978, s. 754–756.

⁴⁰ BPwP, WD, Akc. 5906.

i rycin. Zostały one podzielone pomiędzy Bibliotekę Narodową i inne biblioteki [...] Ogółem przekazano 3695 tomów książek, 2680 rycin, 882 fotografii, 21 atlasów, 132 mapy, 153 zeszytów nut, 205 czasopism.

Poza «polonikami» przeważają wśród nich książki dokumentacyjne i poświęcone sztuce, których, jak słusznie przypuszczał, najtrudniej będzie brak uzupełnić⁴¹.

Książnice krajowe, w tym BN, otrzymały od Dąbrowskiego ponad 8 tys. wol. i kilkaset innych eksponatów⁴². Za zasługi dla bibliofilstwa polskiego Dąbrowski 21. 06. 1969 roku otrzymał dyplom uznania z BN: „Dyplom uznania zasłużonemu bibliofilowi polskiemu Władysławowi Dąbrowskiemu, który żyjąc i pracując kilkadziesiąt lat na gościnnej francuskiej ziemi zgromadził cenne zbiory książek, sztychów i dzieł sztuki, będących świadectwem polskiej kultury narodowej, a następnie w czynie patriotycznej wierności odległej Ojczyźnie złożył je w darze Bibliotece Narodowej w Warszawie”⁴³.

Dąbrowski zmarł w wieku 86 lat 7 lutego 1970 r. w Paryżu, został pochowany w kwaterze członków Towarzystwa Historyczno-Literackiego, na cmentarzu w Montmorency pod Paryżem. Co roku między 21 maja a początkiem czerwca Towarzystwo Historyczno-Literackie organizuje nabożeństwo oraz pielgrzymkę na groby polskie. „Przez drugą połowę XIX w., aż do pierwszej wojny św. i przez cały okres niepodległości, wszelkie stowarzyszenia polskie na terenie Francji, wszyscy Polacy, stali mieszkańcy lub przyjezdni, [...] w tym dniu pod sztandarem, z kwiatami w rekach, z poczuciem wierności jakiejś dobrej, mądrej tradycji, wiążącej pokolenia w solidarności historycznej narodu. Najznamienitsi mówcy francuscy i polscy uświetniali nabożeństwo w kościele, gdzie spoczywają wykuci w kamieniu przez Oleszczyńskiego, dwaj przyjaciele, którzy to Montmorency odkryli i pokochali, złączeni wspólną troską i jednakowym męstwem ducha...”⁴⁴.

Dzisiejsza pamięć o wielkich Polakach, wśród których znalazła się także postać Władysława Dąbrowskiego, może być znowu odnawiana i przywracana.

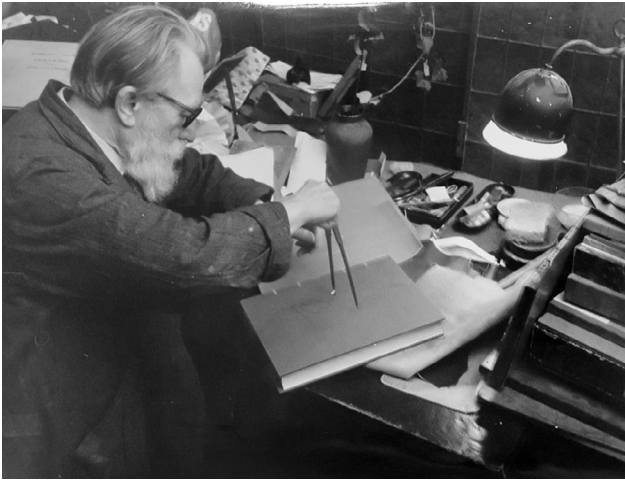
Opole–Paryż–Kraków 2007 r.

⁴¹ Por.: B. Przegaliński, *Bibliofile polscy...*; Z. Kolankowski, *Paryż i polscy bibliofile (fragment wspomnień z lat 1946–1948)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” XX: 1988, s. 349–361.

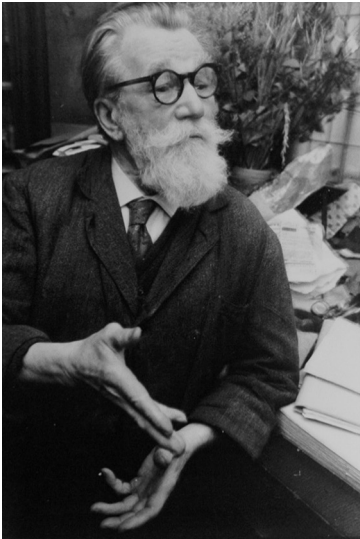
⁴² „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu” 1946, nr 1.

⁴³ BPwP,WD, Akc. 4049.

⁴⁴ Cmentarz w Montmorency – nekropolia polska pod Paryżem. Spoczywa tam wielu wybitnych Polaków: Karol Sienkiewicz, Adam Czartoryski, Julian U. Niemcewicz, generał Karol Kniaziewicz, Delfina Potocka. Tu leżą wszyscy kolejni kierownicy Biblioteki Polskiej: Karol Sienkiewicz, Bronisław Zaleski, Władysław Mickiewicz, Franciszek Pułaski, Czesław Chowaniec, Olga Boznańska, Tadeusz Makowski. Obok Delfiny Potockiej – muzy Krasińskiego i Chopina – spoczęła Irena Paczkowska, ozdoba salonów przedwojennej Warszawy. Tu ostateczny spoczynek znalazło wielu, na których grobach powtarzają się napisy: „Mąż zacny, Polak prawy, żołnierz znamienity”. Por.: I. Gałęzowska, *Montmorency*, [broszurka, brw., s. 4–5], BPwP, Kazimierz Woźnicki, Akc. 4417.

Władysław Dąbrowski w swoim mieszkaniu przy pracy introligatorskiej. BPP, akc. 4051.

Władysław Dąbrowski w swoim mieszkaniu na tle kolekcji obrazów. BPP, akc. 4051.

Abstract

Władysław Dąbrowski (1884–1970) – The social and patriotic champion of an artistic book in Paris

Władysław Dąbrowski was born 15.01.1884 in Matczyn on the Lubelszczyzna region. He had been in Paris since 1913. There was a place where he had found an asylum for his work as an artist. He had started work with Sokół Association, Polish scouting and with cultural-social-emigration organization. Dąbrowski had set up The Association of Polish Creators in Paris in 1932. He had a close relationship with The Association of Books' Friends in Paris and The Historical-Literary Association from Paris.

First of all Dąbrowski had been worked as a fully-qualified bookbinder and he often connected it with an art of beautiful book. This metier was cultivated by him till the end of his life. He created: a lot of book which had been offered for King of United Kingdom, some albums for Polish Marshal – Józef Piłsudski, Polish President – Ignacy Mościcki, General D.D. Eisenhower, President Harry Truman and for Pope. Dąbrowski was good like a sculptor, photographer and painter. He was very talented. He had a wide variety of Polish books e.g. white ravens (manuscripts, autographs from celebrities and old-prints). He had the books with dedications from famous people e.g. Fosch, Clemansau, Romain-Rolland.

Dąbrowski was a friend of libraries. After the World War II he donated his precious compilations for libraries in Poland and in emigration: Polish Library in Paris and National Library in Warsaw.

Dąbrowski has died when he was 86 years old, 07.02.1970 in Paris. He was buried in the Montmorency Cemetery near Paris.